

ТЕРИТОРІАЛЬНА КОНЦЕНТРАЦІЯ ВИРОБНИЦТВА ОКРЕМИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КУЛЬТУР ФЕРМЕРСЬКИМИ ГОСПОДАРСТВАМИ УКРАЇНИ

Заячук М. Д.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича.

Фермерські господарства з року в рік нарощують обсяги виробництва і відповідно підвищують свою роль у наповненні регіональних ринків продовольства. Виробництвом певних видів продукції займаються ферми повсюдно, інші ж виробництва зосереджуються переважно в декількох областях. В статті, з допомогою кривих Лоренца, здійснено спробу оцінки ступеня територіальної концентрації виробництва сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами в регіонах України. Здійснено порівняння між ранжованими рядами за часткою населення, часткою фермерських господарств та частками у виробництві зернових культур, овочів, картоплі, молока, м'яса та яєць. Вказано на територіальну диференціацію виробництва сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами обласних регіонів України.

Ключові слова: територіальна концентрація, фермерські господарства, крива Лоренца, виробництво зернових культур, овочів, картоплі, молока, мяса, яєць.

Вступ. Важливою особливістю сільського господарства є територіальна концентрація виробництва окремих видів сільськогосподарської продукції в найбільш сприятливих за природними та соціально-економічними умовами районах. Безумовно їх необхідно враховувати, і для великих сільськогосподарських підприємств це основа вибору виробничого напрямку, невеликі ж фермерські господарства є більш гнучкими в ринковому середовищі і можуть за своєю ініціативою здійснювати виробництво азональних видів сільськогосподарської продукції. Фермер-підприємець є суверенним, економічно вільним і самостійним. Це означає, що фермер з огляду на власні професійні та творчі здібності, бажання і фінансові можливості, самостійно вибирає місце сільськогосподарської діяльності, техніку та технологію виробництва тощо. Економічний суверенітет фермера в ринковій економіці, природно відносний і ніколи не набуває абсолютних форм. На відміну від натурального господарства (в якому сільськогосподарські продукти виробляють для себе), у товарному фермерському господарстві результати виробництва набувають форми товарів. Фермер виробляє ті товари й у такій кількості, щоб їх можна було реалізувати на ринку. До того ж він повинен дотримуватись загальноприйнятих, в даному суспільстві, стандартів якості на вироблену продукцію й послуги, забезпечувати такий рівень втрат виробництва (собівартість продукції), які покривала б реалізаційна ціна і забезпечувала достатній прибуток для здійснення, як мінімум, простого відтворення [1, с. 219-220].

Отже, фермер, розпочинаючи справу, аналізує ціни на ринку на ту чи аналогічну сільськогосподарську продукцію, яку він має намір

виробляти, враховує попит і пропозицію, цінові тенденції, потенціал конкурентів. В результаті окремі фермерські господарства у своїй сукупності формують ареали територіальної концентрації виробництва певного виду сільськогосподарської продукції. Виявити їх на рівні регіонів України та проаналізувати ступінь концентрації виробництва певних видів сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами і є метою дослідження.

Аналіз останніх досліджень. Питанню розміщення сільськогосподарського виробництва в радянський час було присвячено багато праць різного наукового рівня. Актуальність дослідження розміщення сільськогосподарського виробництва зумовлювалась необхідністю обґрунтування універсалізації господарств та засудження «буржуазної практики» вузької спеціалізації. В сучасних умовах ці дослідження в певній мірі втратили свою актуальність.

Перехід в аграрному секторі на ринкові відносини, спричинив дефіцит праць, присвячених дослідженню питань аграрних відносин, змін в спеціалізації, становленні того чи іншого укладу, формуванні регіональних продовольчих ринків тощо. Дослідженню вищезгаданих процесів присвячені сучасні праці П.Т. Саблука, Я.Б. Олійника, Г.В. Балабанова, В.П. Нагірної, В.П. Горьового, В.В. Юрчишина, П.М. Макаренка, П.О. Сухого та ін.

Виклад основного матеріалу. За найбільш сприятливих умов в результаті сільськогосподарської діяльності формуються райони в яких врожайність і якість продукції значно різняться. Ще у 1970-90-х роках були сформовані спеціалізовані зони в лісостепу – виробництво цукрових буряків, в степу – соняшнику, на Поліссі – овочів тощо. В

наш час можна констатувати процес «розмивання» територіальної спеціалізації сільського господарства.

З поміж головних чинників територіальної концентрації виробництва сільськогосподарської продукції у фермерських господарствах: - особливості регіональних природних умов і ресурсів (сума активних температур, кількість і режим випадання опадів, випаровуваність, особливості мікрорельєфу, ґрунтовий покрив та ін.); - чисельність населення і особливості системи розселення населення, як виробника і споживача сільськогосподарської продукції; - забезпеченість сільськогосподарськими угіддями та їх структура; - можливість реалізації виробленої продукції та попит місцевого населення; - розміщення заготовельних і переробних підприємств (в т.ч. і спеціалізованих); розвиток транспортної мережі (щільність і якість транспортних шляхів); - особливості агрогеографічного положення (прикордонне, приагломераційне, приміське, приморське, периферійне) тощо.

Під впливом цих чинників формується територіальна концентрація виробництва сільськогосподарської продукції. Для оцінки ступеня територіальної концентрації виробництва продукції сільського господарства фермерськими господарствами доцільно використати співставлення через криві Лоренца. В результаті аналізу їх графічного вигляду, можна оцінити рівномірність розміщення виробництва певного виду продукції по відношенню до розміщення населення і по відношенню до кількості фермерських господарств по регіонах. Для цього розраховано частки у виробництві зернових культур, овочів, картоплі, молока, м'яса та яєць, чисельність фермерських господарств та чисельності населення в регіонах України. При побудові кривих Лоренца, ці частки необхідно ранжувати і по вертикалі відкласти частку *i*-того виду сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами, а по горизонталі частку *i*-того регіону в чисельності населення (також за наростанням). Доцільним є також порівняння з регіональним розподілом кількості фермерських господарств (див рис 1.). Зазначимо, що чим більше відхилення кривої Лоренца від бісектриси, тим більше нерівномірний розподіл дослідженого явища.

Аналіз отриманих кривих Лоренца, дозволяє зробити висновки про доволі високий рівень територіальної концентрації молока, картоплі та зернових культур. При цьому необхідно зазначити, що в натуральних показниках обсяги валових зборів молока й картоплі у фермерів є значно меншими за збори зернових культур. Молочне

скотарство та картоплярство тільки зрідка є основними виробничими типами у діяльності фермерських господарств і як правило зорієнтовані на забезпечення власних потреб та незначне наповнення місцевого продовольчого ринку. Водночас, зернове господарство є основним виробничо-територіальним типом фермерства України і в певній мірі експортнозорієнтованим. Враховуючи вигідніші умови реалізації зернових культур, практично повсюдно фермерські господарства займаються їх вирощуванням. Природно що мінімальні валові збори, а відповідно і частка у загальнодержавному виробництві у фермерів Закарпатської (0,49%), Чернівецької (0,7%) та Івано-Франківська (1,2%) областей. Найбільша частка у виробництві зернових культур фермерів Вінницької (9,02%), Кіровоградської (8,41%), Полтавської (7,2%) Одеської (6,68%), Харківської (6,32%) та Черкаської (6,30%) областей

Значного розвитку у фермерських господарствах України набуло овочівництво, що найбільш представлено у Херсонській області (38,52% валового зборів), Миколаївській (8,88%) та Дніпропетровській (8,39%) областей. Незначні збори овочів у фермерів Сумської, Вінницької, Житомирської, Закарпатської, Кіровоградської, Луганської, Полтавської, Чернівецької та Чернігівської областей. Хоча необхідно враховувати значний асортимент, невеликі обсяги та особливість вирощування (в т.ч. і парникові господарства).

При незначних обсягах валових зборів картоплі найбільшу частку валового збору фермерів України становить діяльність фермерів Тернопільської (27,5%), Чернігівської (16,0%) та Житомирської (11,94%) областей.

Ще більш нерівномірним є розподіл виробництва таких видів продукції тваринництва як м'ясо та яйця, виробництво яких зосереджено у кількох сотнях фермерських господарств. Виробництвом м'яса займались фермери у всіх областях України, з-поміж регіонів абсолютне лідерство за фермерами Львівської області (55,33% всього виробництва м'яса у фермерських господарствах), це переважно м'ясо птиці (функціонують потужні птахоферми). Тут же найбільше виробництво яєць (25,26%). У виробництві молока найбільшу частку формують фермери Чернівецької (12,48%), Хмельницької (10,33%), Житомирської та Вінницької областей (по 7%).

Висновки. Очевидно, що найближчі зміни в територіальній концентрації виробництва сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами визначатимуться не впливом державної аграрної політики, а логікою економічного самовививання фермерів. Фермери зорієнтовані на

отримання швидкого результату своєї господарської діяльності і миттєво реагують на ринкову ситуацію. Тому принципи вдосконалення територіальної спеціалізації й концентрації виробництва сільськогосподарської продукції фермерських господарств можливо впроваджувати виключно в середньо та довготерміновій перспективі. Передумовами цього процесу можуть бути:

1) обґрунтування з врахуванням ринкового попиту, особливостей і потужностей регіонального агроресурсного потенціалу з метою вибору оптимально ефективного виробничо-територіального напрямку діяльності фермерських господарств;

2) збільшення ступеня інфраструктурного освоєння території (в т.ч. і аграрного);

3) заходи з метою максимальної економії засобів виробництва і підвищення регіонального рівня забезпеченості окремими видами продукції за рахунок зближення виробництва і переробки сільськогосподарської сировини, сприяння створенню більш щільнішої мережі розміщення

невеликих підприємств харчової промисловості, оптової торгівлі тощо;

4) процеси кооперації виробників сільськогосподарської продукції (в т.ч. і фермерів) з підприємствами малого бізнесу, що займаються заготівлею сільськогосподарської продукції, її зберіганням, транспортуванням, переробкою та реалізації (в т.ч. і кластеризації);

5) підвищення якості виробленої продукції (особливо екологічно чистої) з метою проникнення на європейський продовольчий ринок.

Список літератури

1. Макаренко П. М. Моделі аграрної економіки / П. М. Макаренко. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 682 с.
2. Статистичний збірник. Сільське господарство України за 2010 рік / Держкомстат України; за ред. О. Г. Осауленка. – К.: «Консультант», 2011.
3. Myroslav Zayachuk. Geospatial Particularities of farming formation in Ukraine / *Geographica Technica*, 18, №2 2013, pp 80 to 88.

Заячук М. Територіальна концентрація виробництва окремих сільськогосподарських культур фермерськими господарствами України. Фермерські господарства з року в рік нарощують обсяги виробництва і відповідно підвищують свою роль в заповненні регіональних ринків продовольства. Виробництвом певних видів продукції займаються ферми повсюдно, інші ж види виробництва зосереджуються переважно в кількох областях. В статті, з допомогою кривих Лоренса, здійснено спробу оцінити ступінь територіальної концентрації виробництва сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами в регіонах України. Проведено порівняння між рядом ранжованих рядів по частині населення, частині фермерських господарств і частині виробництва зернових культур, овочів, картоплі, молока, м'яса і яєць. Вказано на територіальну диференціацію виробництва сільськогосподарської продукції фермерськими господарствами областей України.

Ключевые слова: територіальна концентрація, фермерські господарства, крива Лоренса, виробництво зернових культур, овочів, картоплі, молока, м'яса, яєць.

Zayachuk M.D. Ukrainian farming economies: territorial concentration of some agricultural plants. Farming economies increase overall production every year thus deepening their role in commoditization of regional food markets. Farms producing certain products are found everywhere, while the other scope of production is predominantly concentrated in several regions (oblasts). The present article is the author's attempt of Lorenz curve-based estimation of the level of territorial concentration of farmers' agricultural production in Ukrainian regions. A comparison between the series of increase is conducted in the aspect of the proportion of the population, the proportion of the farming economies and the proportions in production of grain crops, vegetables, potatoes, milk, meat and eggs. Territorial differentiation in production of agricultural products by farming economies within Ukrainian oblasts is disclosed.

Key words: territorial concentration, farming economies, Lorenz curve, production of grain crops, vegetables, potatoes, milk, meat, eggs.